

ГІПНОЗ ЯК НЕТРАДИЦІЙНИЙ МЕТОД ОТРИМАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО-ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ

HYPNOSIS AS AN UNCONVENTIONAL METHOD OF OBTAINING CRIMINALLY SIGNIFICANT INFORMATION

Муризіна М.С., студентка I курсу магістратури
факультету адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Підвищення криміногенної ситуації стала тенденцією світового масштабу, що стимулює шукати нові способи та методи отримання криміналістично-значущої інформації. У зв'язку з цим постало питання правомірності звернення до такого містифікованого в суспільстві поняття як «гіпноз». Стаття присвячена вивченню певних аспектів, пов'язаних зі зверненням та використанням сеансів гіпнорепродукції як нетрадиційного методу отримання інформації, що в перспективі може допомогти при розкритті кримінальних правопорушень різного ступеня складності.

Значну увагу присвячено дефініції поняття «гіпноз», його видам та методикам застосування (репродукційно-активізаційному, купіру-ючому та методу протиставлення), порівнянням найбільш безпечного та застосовного варіанту на практиці. Додатково аналізується таке поняття як «прихований гіпноз» та практика його застосування правоохоронними органами на міжнародному рівні.

У статті зазначається про наявність дискусії про існування такого явища як «гіпноз» в цілому, його психосоматичну природу та можливість самогіпнозу в окремих випадках.

В даній науковій роботі наведено окремі рекомендації щодо організаційного забезпечення можливості проведення гіпносеансів та кваліфікованої підготовки для цього відповідних фахівців, адже саме професіоналізм останніх грає значущу роль у безпечному введенні особи в цей стан та правильній інтерпретації його результатів.

Також, в статті наводяться аргументи для розмежування перевірки на детекторі брехні (поліграфі) та проведенні сеансів гіпнозу, виокремлено їх особливості та рівень ефективності досягнутих результатів.

У статті проаналізовані актуальні дослідження та досвід фахівців зарубіжних країн при проведенні сеансів гіпнозу, звернено увагу на можливості законодавчого регулювання цього питання в Україні.

Додаткову увагу присвячено законодавчим приписам, що наразі не дозволяють застосувати метод гіпнорепродукції на практиці, а також певним соціальним чинникам у свідомості та підсвідомості суспільства та окремої людини, що наразі слугують певним запобіжником звернення до нетрадиційних методів отримання криміналістично-значущої інформації.

Ключові слова: гіпноз, криміналістично-значуща інформація, метод гіпнорепродукції, гіпносеанс, гіпнолог.

The increase in the criminal situation has become a global trend, which encourages us to look for new ways and methods of obtaining criminally significant information. In this regard, the question arose of the legality of referring to such a mystical concept in society as "hypnosis".

The article is devoted to the study of certain aspects related to the treatment and use of hypnotherapy sessions as an unconventional method of obtaining information, which in the future can help in solving criminal offenses of varying degrees of complexity.

Considerable attention is paid to the definition of the concept of "hypnosis", its types and methods of application (reproduction-activation, stopping and method of opposition), comparison of the safest and most applicable option in practice.

Additionally, the concept of "hidden hypnosis" and the practice of its application by law enforcement agencies at the international level are analyzed. The article notes that there is a discussion about the existence of such a phenomenon as "hypnosis" in general, its psychosomatic nature and the possibilities of self-hypnosis in individual cases.

In this scientific work, separate recommendations are given for the organizational provision of the possibility of conducting hypnotherapy sessions and qualified training of relevant specialists for this, because it is the professionalism of the latter that plays a significant role in the safe introduction of a person into this state and the correct interpretation of its results.

Also, the article provides arguments for distinguishing between lie detector testing (polygraph) and conducting hypnosis sessions, highlighting their features and the level of effectiveness of the results achieved.

The article analyzes current research and experience of specialists from foreign countries during hypnosis sessions, draws attention to the possibilities of legislative regulation of this issue in Ukraine. Additional attention is paid to the legislative requirements that do not yet allow the use of the method of hypnotherapy in practice, as well as certain social factors in the consciousness and subconscious of society and an individual, which now serve as a kind of safeguard for turning to non-traditional methods of obtaining criminally significant information.

Key words: hypnosis, criminally significant information, method of hypnotherapy, hypnotic session, hypnologist.

Вступ. Карл Саган зазначав: «Екстраординарні твердження потребують екстраординарних доказів». Дійсно, з розвитком науково-технічного прогресу, що впливає на різні сфери суспільного життя, виникає потреба у пошуку нових, нетрадиційних методів отримання криміналістично-значущої інформації. Однак, їх використання на практиці у демократичних правових державах може стикнутися з рядом труднощів.

Протягом останніх століть науковці присвячували свої дослідження впливу на діяльність вищої нервової системи та підсвідомість людини. В цьому контексті науковий інтерес викликає таке поняття, як гіпноз, якому і буде присвячено дану роботу.

Міжнародний досвід та надбання зарубіжних країн суттєво змінили уявлення про застосування гіпнозу у слідчій діяльності. У зв'язку з цим необхідно більш детально ознайомитися з цим питанням та дослідити проблематику застосування в Україні.

Варто зазначити, що можливість проведення гіпносеансів не є панацеєю для отримання важливих для розкриття кримінальних правопорушень відомостей. Зазвичай їх результати можливо використовувати лише у сукупності та після використання традиційних методів.

Актуальність обраної тематики роботи обумовлена декількома ключовими факторами. Метод гіпнорепродукції, про який буде йтися нижче виступає доволі специфічним інструментом отримання інформації, в деяких випадках він виявляється достатньо дієвим та переконливим. Однак, існує й інша сторона, яка приховує величезну кількість ризиків та підводних каменів, які в більшості випадків зводять нанівець усі переваги звернення до такого нетрадиційного засобу.

Звісно, на науковому рівні це питання неодноразово порушувалося, проте не можна сказати, що воно достатньо досліджене на вітчизняному рівні. В основному думки розділилися на 3 табори. Перші цілковито підтримують

закріплення можливості проведення гіпносеансів на законодавчому рівні та вбачають в цьому неабиякі переваги на шляху боротьби зі злочинністю. Інші ставляться до цього з пересторогою, але, аналізуючи міжнародний досвід, готові спробувати, наголошуючи на чіткій регламентації, виробленні чітких умов і процедур їх проведення. Останні категорично проти ідеї запровадження цього методу в Україні, посиляючись на грубе порушення основоположних прав людини і громадянина, гарантування та захист яких є обов'язком нашої держави.

Метою статті є аналіз можливостей застосування гіпнозу як нетрадиційного методу отримання криміналістично-значущої інформації, дослідження досвіду зарубіжних країн з цього питання та визначення проблематики запровадження методу гіпнорепродукції на рівні правового регулювання в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для вивчення особливостей наведеної теми науковці досліджували питання з різних аспектів. Аналізували питання найбільш повного визначення поняття «гіпноз» з урахування усіх його складових Р. Тіме, О. Клевцова, В. Шапар, В. Райков та інші.

Незважаючи на це, питання застосування гіпнозу як нетрадиційного методу отримання криміналістично-значущої інформації ще не були достатньо та всебічно досліджені в науковій літературі, а поява нових результатів експериментів та судової зарубіжної практики дозволяє замислитися над змінами в українському законодавстві та є підґрунтям для подальших зрушень у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу. Гіпноз належить до нетрадиційних спеціальних знань, до застосування яких більшість науковців ставиться скептично. Більш поширеним є звернення до гіпнозу під час лікування різноманітних психічних розладів та захворювань.

Можливість звернення до таких нетрадиційних методів можливе лише за дотриманням певних умов. По-перше, інформації, зібраної під час проведення досудового розслідування недостатньо для розкриття кримінального правопорушення. По-друге, потрібно залучати спеціалістів, що мають відповідні знання. По-третє, їх використання має бути неупередженим, а отримана інформація є орієнтуючою і не може розглядатися в якості доказу.

Порот стверджує: «гіпнозом називають штучно викликаний неповний сон певного виду». Однак, з таким визначенням складно погодитися через його неповноту та надмірну узагальненість.

Клевцов О.І. під гіпнозом розуміє «штучно викликаний стан людини, подібний до сну, в основу якого покладено явище гальмування певних процесів головного мозку, зокрема перебігу нервових процесів вищих відділів» [1, с. 60].

В.Б. Шапар розглядає поняття гіпнозу у двох аспектах. В першому як «техніку впливу на індивіда шляхом концентрації його уваги з метою звужити поле свідомості і підкорити його впливу, контролю зовнішнього агента – гіпнотизера, навіювання якого загіпнотизований виконуватиме». В другому як «процес і тимчасовий подібний до сну стан психіки, що характеризується різким звуженням обсягу свідомості й самосвідомості та різким фокусуванням на змісті навіювання, що пов'язане зі зміною функції індивідуального контролю і самосвідомості; виникає унаслідок спеціального впливу гіпнотизера чи цілеспрямованого самонавіювання» [2, с. 75].

Британська медична асоціація визначає гіпноз як «короткочасний стан уваги, що змінюється у суб'єкта, стан, який може бути викликаний іншою людиною, і в якому можуть спонтанно виникати різні феномени у відповідь на вербальні або інші стимули. Ці феномени містять у собі зміни свідомості й пам'яті, підвищення схильності до навіювання і поява у суб'єкта реакцій та ідей, які не властиві йому в звичайному стані духу».

В.Л. Райков під гіпнозом розуміє: 1) змінений стан свідомості, який виникає під впливом особливих ситуацій, особливих впливів і відчуттів; 2) психологічний стан; 3) форму спілкування; 4) форму підвищення керуваності організму; 5) стан підвищеної навіюваності; 6) умову можливості розширення соціального і психологічного контакту в особливих випадках і життєвих ситуаціях [3, с. 113].

А.Ю. Севастьянова та З.І. Пшенічнова визначають гіпноз як «короткочасний стан уваги на певному предметі за повного ігнорування всього іншого, який викликається сторонньою людиною, в якому можуть спонтанно виникати феномени (зміни свідомості та пам'яті) у відповідь на об'єкт концентрації – голос гіпнолога, та з'являтися реакції, які не були властиві в звичайному стані певній особі» [4, с. 313].

Отже, аналізуючи вищевказані визначення можна дійти висновку, що гіпнозом є специфічний стан, в який особа може зануритися самостійно або за сторонньої допомоги, і який базується на гальмуванні певних нервових процесів у головному мозку. На відміну від сну цей стан піддається контролю з боку загіпнотизованого, проте він залишається дуже чутливим до навіювання, що неодноразово стало причиною зловживань з боку недобросовісних суб'єктів.

Якщо говорити про метод гіпнозу, то він поділяється на репродукційно-активізаційний, купіруючий та метод протиставлення. Перший полягає в активізації та «пробудженні» спогадів. Саме за допомогою нього можна відтворити попередні події в пам'яті особи, яка занурюється у стан, схожий на сон. Купіруючий метод допомагає позбутися негативних наслідків кримінальних посягань, як-от стрес чи більш серйозні травми психологічного характеру. Останній метод дозволяє особі зайняти позицію спостерігача. Особа переживає минулу подію, але без відтворення психоемоційного стану. Метод протиставлення вважається найбільш ризиковим, ніж попередній, бо може спровокувати нові непередбачувані реакції, які можуть стати причиною майбутніх розладів [5, с. 191].

Розрізняють також двокомпонентний гіпноз та самогіпноз, проте останній в обраному аспекті дослідження для нас цікавості не представляє.

Двокомпонентний гіпноз поділяють на класичний або його ще називають павловським на честь відомого вченого та некласичний (прихований). В першому випадку особа вводиться в стан гіпнозу через штучну концентрацію на певному предметі, рuci гіпнотизера або якихось одноманітних стомлюючих рухах чи монотонній музиці. Вона поступово доводиться до сноподібного стану за допомогою різних прийомів, які використовує спеціаліст. В другому випадку здійснюється непомітний вплив на психіку індивіда. Для введення в транс використовуються мімічні рухи обличчя, особливі системи жестів, дотиків і звуків [6, с. 5].

До «прихованого» гіпнозу, на відміну від класичного, офіційно не вдаються в практиці правоохоронних органів в жодній країні світу через грубе порушення в такому разі права на свободу та особисту недоторканність.

В окремих випадках виділяють ще психотропогенний гіпноз, який викликається за допомогою психотропних наркотичних речовин, проте про його застосування у рамках отримання криміналістично-значущої інформації взагалі не може бути й мови. Зазвичай він застосовується у виняткових випадках і в суто медичних цілях.

Варто зауважити, що у суспільстві склалася хибна думка про природу гіпнозу та віднесення його до чогось надприродного, наділення його містичними ознаками та «зброєю» шарлатанів і вуличних шахраїв. Однак, ці міфи вже давно спростовані науковцями, які доволі складно викоринити зі сталих уявлень багатьох поколінь. Насправді ж його суть криється в опануванні певних технік та прийомів занурення особи у стан гіпнотичного трансу. Варто також наго-

лосити, що фахівець ніколи не зможе примусити людину зробити речі, проти яких вона налаштована категорично. Свідомість загипнотизованого дійсно вимикається, але лише частково. Саме ця ознака і робить можливість звернення до гіпнозу для отримання певних значущих для кримінального провадження відомостей.

Доволі цікавим є й наявність дискусії про те, чи існує гіпноз взагалі у зв'язку з вже вищесказаним. Багато хто схиляється до думки про його психосоматичну природу. Він справді розслабляє та заспокоює і можливо саме через це дозволяє особі оговтатися від переживань, викликаних кримінальним правопорушенням, та певним чином відділитися від психоемоційної складової, дозволяючи тверезо, наскільки це можливо в цьому стані, подивитися на події, що трапилися в минулому. На підтримку зазначеної тези наводять і можливість самогіпнозу, що потребує втручання фахівця лише на перших стадіях навчання.

Варто наголосити, що звернутися до сеансу гіпнозу неможливо без попередньої згоди особи на це. Потрібно роз'яснити, як буде відбуватися занурення її у цей специфічний стан, що відбуватиметься далі, скільки буде тривати ця процедура та хто буде на ній присутній. Слід зважати і на доцільність проведення гіпносеансу, потрібно пересвідчитися, що існує достатньо підстав вважати, що особа дійсно може надати криміналістично-значущу інформацію, але просто не може її пригадати в силу об'єктивних чи суб'єктивних факторів.

Основною метою виступає отримання додаткової інформації, яку не вдалося здобути звичними шляхами. Саме з отриманням цих відомостей та подальшому їх використанні і криється основна проблема гіпнозу як нетрадиційного методу отримання криміналістично-значущої інформації.

Слід зауважити, що у лавах українських вчених обрана тематика роботи досліджена значно менше, ніж у їх закордонних колег. Пояснити це можна перш за все тим, що застосування гіпнозу під час проведення слідчих (розшукових) дій суперечить чинному законодавству нашої держави, а отримані в результаті проведення сеансу відомості взагалі не можна використовувати в майбутньому в якості доказової бази.

Натомість як метод відтворення подій злочину та активізації в пам'яті допитуваних осіб важливих, але з певних причин забутих обставин кримінальних подій, поліцією зарубіжних країн використовується «слідчий гіпноз», що залежно від стадії розслідування може іменуватися «слідчим» або «судовим» [7].

Окреслений вище метод будується на посиленні ослаблених, але раніше сприйнятих образів, обставин і обстановки події злочину й отримання інформації про них. Гіпноз є дієвим засобом для пригадування індивідуальних ознак зовнішності осіб, різних цифрових комбінацій (номерних знаків автомобілів, телефонів), а також місцевості, у яку людина потрапила за тих чи інших умов [8, с. 31].

Справа в тому, що через різноманітні чинники, наприклад, пережитий стрес, великий проміжок часу, який пройшов з моменту події кримінального правопорушення, інші причини достатньо складним завданням для особи є спроби відтворити у пам'яті важливі деталі інциденту та надати необхідну для слідства інформацію. Безперечно, така реакція організму на пережите є захисним механізмом нашої психіки на стресові явища, що трапилися у минулому, однак позбавляє багатьох зачіпок, які могли б допомогти зібрати криміналістично-значущу інформацію та скласти повну слідчу картину.

Для проведення сеансу гіпнозу необхідно ретельно підійти до організаційних питань проведення сеансу. Потрібно підібрати кімнату з гарною звукоізоляцією та комфортною температурою повітря (в деяких випадках слід подбати і про її штучне підтримання). Освітлення

в ній має бути м'яким, слід уникати прямого попадання прямого світла на обличчя особи щодо якої буде здійснюватися сеанс гіпнозу для того, щоб мінімізувати вплив дратівливих чинників, які можуть негативно вплинути на весь процес занурення її у транс. Весь хід сеансу слідчого гіпнозу повинен фіксуватися за допомогою аудіо та відеозапису [9, с. 183]. У подальшому за їх допомогою навіть можна буде виявити певні аномалії та поведінкові реакції особи під час гіпносеансу, що може свідчити про її недобросовісність під час роботи із запрошеним фахівцем.

Потрібно коротко викласти фабулу справи, підстави для дослідження, подати необхідні відомості про потенційного носія інформації, а також окреслити коло запитань, що підлягають обов'язковому з'ясуванню. Перед сеансом необхідно поспілкуватися з особою та роз'яснити усі необхідні моменти, відповісти на запитання, що виникнуть в ході бесіди. Під час розмови спеціаліст повинен з'ясувати психофізіологічний статус, стан здоров'я, загальний стан особи, і тільки після цього зробити висновок про можливість та доцільність гіпнорепродукції.

Слід наголосити, що слідчий не повинен розмовляти із загипнотизованим. Питання слід ставити через гіпнолога у письмовому вигляді. Проведення такого дослідження повинно відбуватися після винесення постанови про призначення судової гіпнорепродуктивної експертизи. Повнота та якість отриманої під гіпнозом інформації залежить, передусім від застосованої гіпнологом методики. Її основним і безумовним правилом є абсолютна неупередженість, матеріальна незацікавленість спеціаліста в результатах сеансу [9, с. 184].

Варто також зазначити, що на відміну від перевірки на детекторі брехні (поліграфі), результат якої є більш ефективним саме за дотримання умови якомога швидшого її проведення після вчинення злочину, із проведенням сеансу гіпнозу поспішати не можна. Перш за все це пов'язано з можливим згубним впливом на отримання майбутніх криміналістично-значущих відомостей. Справа в тому, що під час перевірки на поліграфі критичні реакції найчіткіше виявляються у момент, коли досліджувана особа ще не вийшла з фази посткримінального збудження. У ситуації ж звернення до гіпнорепродуктивного методу отримання інформації від учасника чи свідка кримінального правопорушення краще проводити після того, як він заспокоїться, коли його нервова система функціонуватиме в нормальному та звичному ритмі. Насамперед ці настанови покликані мінімізувати ризики для здоров'я особи та уникнути небажаних наслідків для його психічного та психологічного стану [10, с. 562].

Яскравим прикладом ефективності застосування гіпнозу може слугувати канадська справа *Crockett et al. v. Haithwaite et al.*, де жінку-водія та чоловіка-пасажира знайшли в автомобілі, який злетів з дороги та врізався в дерево. В результаті цієї дорожньо-транспортної пригоди пасажир загинув, а водій сильно постраждала. Відповідно до законодавства Британської Колумбії, якщо водій був необережний або відволікся, то саме його страховка відповідала б перед майном загублого пасажера, однак, якби інша машина змусила його вилетіти з дороги, тоді все було б інакше. На момент ДТП жінка повідомила, що такого авто не пам'ятає. Через деякий час її адвокат скерував її до психіатра для допомоги з емоційними труднощами у зв'язку з пережитою аварією, а також попросив, посприяти відновленню у її пам'яті подій інциденту, що стався нещодавно. Під гіпнозом жінка згадала, що назустріч їй їхав фургон і збив з дороги. Якби вона просто сказала, що одного разу раптом згадала, що фургон збив її з дороги, присяжні, швидше за все, відкинули б такі «спонтанні» спогади як корисливі та такі, що не заслуговують довіри. Однак спогади, які згадуються за допомогою гіпнозу, виглядають більш вагомим підтвердженням сказаного [11, с. 4].

Однак, слід зважати і на можливі негативні наслідки звернення до гіпнозу. В деяких випадках особа все одно може не відтворити певні епізоди у своїй пам'яті. До того ж у такому стані вона схильна до нав'язування галюцинацій та хибних уявлень, тому дуже важливо триматися неупереджено та уникати питань закритого типу. Через те, що свідомість опиняється в руках гіпнотизера можуть бути застосовані різного роду зловживання з цього приводу, адже можна навіть особі рухи чи емоції. Головною загрозою при цьому є ефект спотворення наданих даних про подію кримінального правопорушення.

Склалася усталена думка, що після сеансу гіпнозу людина нічого не пам'ятає, проте це не так. На практиці зустрічалися випадки, що після сеансу особа настільки вірила в те, що говорила, що навіть після того, як вже було доведена за допомогою звернення до традиційних методів невинуватість раніше підозрюваної особи, вона продовжувала вірити у свою правоту. Також варто пам'ятати, що потенційно винна особа, зацікавлена у результатах гіпносеансу через що може симулювати певну поведінку. У зв'язку з цим взагалі нівелюються завдання цього методу, а його використання повністю зводиться нанівець.

Показовим прикладом може слугувати справа People v. Ritchie. Коли підсудний зіткнувся з величезною кількістю непрямих доказів, він попросив, щоб його загипнотизували, щоб він міг згадати деякі деталі. Під гіпнозом він знову пережив цей досвід у надзвичайно драматичний спосіб, згадавши матеріал, який вказував на те, що його дружина скоїла вбивство, і виправдовувався. Завдяки аналізу відеозапису сеансу гіпнозу вдалося задокументувати, як підсудного ненавмисно вивів гіпнотизер зі стану трансу, а також продемонструвати низку внутрішніх невідповідностей, які чітко вказували на те, що версія, яку підсудний пережив під гіпнозом, була звичайною симуляцією. Після численних свідчень суд виключив гіпнотичні докази через їх недостовірність [11, с. 3].

Вищенаведені приклади продемонстрували, що не існує єдиного універсального підходу до використання гіпносеансів та їх результатів у майбутньому. Кожен випадок індивідуальний, а тому дієвість методу гіпнорепродукції у криміналістичній практиці викликає більше запитань, ніж відповідей.

На рівні Резолюції Генеральної асамблеї ООН 37/194 закріплено шість принципів медичної етики, що стосуються ролі працівників охорони здоров'я «по захисту взятих під варту або затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність поводження і покарання». Порушеннями вважаються будь-які професійні відносини зі взятими під варту особами, метою яких не є обстеження, охорона або покращення їх фізичного чи психічного здоров'я [12].

Згідно з ч. 3 ст. 32 Закону України про «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що з метою запобігання шкоди здоров'ю населення застосування гіпнозу, навіювання, інших методів психологічного і психотерапевтичного впливу дозволяється лише у місцях та в порядку, встановлених Міністерством охорони здоров'я України [13].

Відповідно до Наказу МОЗ України «Про затвердження клінічних протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю «Психіатрія» від 05.02.2007 № 59 для хворих на дисоціативну амнезію передбачена специфічна терапія, однією зі складових якої є гіпнотерапія, яка спрямована на фіксацію уваги на розслабленні, на сетацію емоційних порушень, відновлення настрою. Проводиться вона щодня тривалістю у вісім-десять сеансів [14].

Також варто зазначити, що згідно з Наказом МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» від 15.04.2008 №199 методи психологічного і психотерапевтичного впливу, зокрема за допомогою сугес-

тії (навіювання), який у медичних колах ототожнюють з гіпнозом, можуть застосовуватися виключно з метою: а) психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у навчальних закладах; б) визначення, корекції, реабілітації, профілактики порушень взаємин з оточуючим соціальним середовищем людини; в) діагностики, корекції, лікування, реабілітації, профілактики розладів психічного стану людини, корекції особистості [15]. Цей Порядок визначає коло осіб, які можуть вдаватися до зазначених методів у свої професійній діяльності, обсяг такого застосування для кожного з фахівців (психолог або лікар) та місце їх проведення.

Заборається застосовувати методи психологічного і психотерапевтичного впливу особам, які мають дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), без вищої психологічної або медичної освіти та відповідної післядипломної освіти [15].

Недотримання зазначених положень може тягнути відповідальність за ст. 138 Кримінального кодексу України, а саме заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого [16].

Однак, на жаль, передбачена санкція не є достатньою для запобігання зайняттю такою діяльністю з недотриманням приписів чинного законодавства.

Отже, можна зробити висновок, що значна увага акцентується саме на наявності відповідної фахової освіти для використання цього методу, а також відповідних медичних показань для її проведення. З огляду на вищенаведене не існує законних підстав для використання гіпнозу правоохоронними органами. На відміну, наприклад, від США, де існують спеціальні навчальні заклади базової підготовки для слідчих в царині застосування гіпнозу. Такі класи відкриті при Інституті терапевтичного та судового гіпнозу у Х'юстоні, штат Техас, при Поліцейській Академії у Арлінгтоні, штат Техас, при Інституті гіпнозу в Лос-Анжелесі, штат Каліфорнія [17, с. 143].

Однак, ця практика викликає чимало запитань, адже працівники правоохоронних органів у переважній більшості не мають медичної освіти, а тому їх знань по проходженню відповідних курсів у галузі психіатрії та психології явно недостатньо для належного проведення гіпносеансів. До того ж вони є достатньо упередженими в отриманні певних результатів та навіть несвідомо можуть направляти загипнотизованого до відповіді, яку бажано отримати, що явно суперечить правилам використання методу гіпнорепродукції на практиці. Крім того, недостатність кваліфікації може потягти за собою неправильну інтерпретацію отриманих під час сеансу даних, що тільки зашкодить розслідуванню, а не пришвидшить темпи розкриття кримінального правопорушення.

О.І. Ромців зазначає, що навіть найдосвідченіший спеціаліст не завжди може виконати поставлене слідчим завдання, а тому непогано було б, якби особа, яка проводить сеанс, володіла знаннями не лише у галузі медицини, гіпнотерапії, а й у галузі юриспруденції [18, с. 220].

Саме тому слідчому треба впевнитись у належній підготовці гіпнотерапевта, яка повинна підтверджуватися не тільки дипломами та іншими документами (дозволами, ліцензіями тощо), а й бути перевірена реальною практикою та позитивними відгуками про нього.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України також не допускає можливості використання гіпнозу у кримінальному провадженні. Відсутність закріплення і детальної регламентації в законі порядку, умов і особливостей проведення даної процедури перешкоджає визнанню інформації, отриманої під час сеансу, доказовою.

Деякі науковці наголошують на тому, що під час сеансу гіпнозу людина повністю позбавлена можливості усвідомлювати дії, які застосовують відносно неї, не може оціню-

вати та керувати своєю поведінкою. У зв'язку з цим вони вважають гіпноз порушенням права на особисту недоторканність, навіть якщо наявна особиста згода особи на занурення у транс. Також зустрічається й теза про те, що однією з вимог гарантій кримінально-процесуального законодавства є можливість особи притримуватися власної лінії поведінки та не свідчити проти себе та своїх родичів. Під час гіпносеансу, на їх думку, все це ставиться під загрозу, що неминуче тягне за собою порушення основоположних принципів, закріплених у Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Кримінальному процесуальному кодексу України.

Так, К.В. Беляєва зазначає, що «допустимість гіпнозу як одного зі способів встановлення істини при розслідуванні кримінальної справи бентежить тим, що гіпноз, який цілком базується на навіюванні, є «вторгненням» гіпнотизера у людську свідомість та активним впливом на неї. Виходячи з того, що вплив є обов'язковою умовою спілкування як взаємодії, у слідчій практиці постає питання про застосування його у рамках положень закону, що забороняють обман, фальсифікацію, приниження людської гідності, ущемлення законних прав та інтересів» [17, с. 143].

Прибічники застосування гіпнозу акцентують увагу, що при детальній регламентації цієї процедури вона має право на існування. В цьому разі повинна бути письмова згода особи з наданням та роз'ясненням їй необхідної інформації, відеофіксація сеансу, належна кваліфікація експерта, підтверджена відповідними документами. Важливою також є перевірка відсутності протипоказань, проведення аналізів та консультацій з лікарем.

Наприклад, Департамент громадської безпеки штату Техас забороняє проводити сеанси гіпнозу у разі наявності в опитуваного хвороб серця, діабету, епілепсії, вживання стимуляторів чи заспокійливих засобів, відсутності згоди лікаря [17, с. 144].

Зазвичай акцентується увага саме на можливості проведення гіпносеансів для відновлення у свідомості подій свідка чи потерпілого. О.С. Мальцева зазначає, що у зв'язку з великою кількістю кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням наркотичних, психотропних та інших хімічних речовин, які пригнічують функцію пам'яті, вважає доволі актуальною проблему амнезії у потерпілих і її подолання в інтересах розкриття злочину. На її думку, «для досягнення об'єктивності, необхідно дані, отримані за допомогою гіпнорепродукції, підтверджувати свідченнями та фактами, встановленими законодавчо визначеним порядком під час розслідування» [19, с. 31].

В наукових колах також порушується питання використання гіпнозу з метою виявлення навмисної фальсифікації та утаювання доказів [10, с. 317]. Варто зазначити, що в такому разі ми говоримо про підміну понять та нехтування самою сутністю та метою звернення до методу гіпнорепродукції, який насамперед покликаний допомогти особі пригадати певні події, а не стати жертвою психічного насилля...

Справедливо зазначити, що станом на сьогодні гіпнорепродукція застосовується у багатьох розвинених країнах світу не лише стороною обвинувачення, а й стороною захисту при розгляді як кримінальних, так і цивільних справ. Однак, проведення гіпносеансів залишається дуже дискусійним питанням. Наразі не існує жодних можливих шляхів їх використання у практиці розслідування кримінальних правопорушень через відсутність регламентації цієї процедури на рівні законодавства України.

Висновки. Гіпноз як нетрадиційний метод отримання криміналістично-значущої інформації в Україні наразі застосуванню не підлягає. Якщо говорити про можливість звернення до нього у майбутньому, то варто звернути увагу, що вже існує низка теоретичних напрацювань з цього приводу. Існує також і позитивний досвід розвинених країн, як-от США чи Канади, щодо проведення сеансів гіпнозу, як під час досудового розслідування, так і в суді. Однак, недоліки та ризики, що пов'язані зі зверненням до гіпнозу викликають обґрунтовані побоювання в його доцільності.

Достовірність отриманих даних також викликає багато запитань, як і доцільність звернення до цієї процедури загалом, адже в попередніх розділах зазначалося, що деякі вчені взагалі скептично ставляться до існування гіпнозу як такого, пов'язуючи його з психосоматикою та самонавіюванням. До того ж складно уникнути зловживань і недобросовісної поведінки самого «загіпнотизованого», який може симулювати та намагатися ввести в оману присутніх під час сеансу. Потрібно враховувати, що відомості, отримані під час гіпносеансів, лише окреслюють можливі напрямки руху слідства, звужують та/або розширюють коло слідчих версій. Однак, чи варте звернення до них, балансуючи на грані добровільності та примусу, порушенні прав людини та законності вчинення відповідних дій, якщо це не призведе до жодних результатів. На жаль, офіційної статистики розкриття злочинів за допомогою гіпнозу знайти не вдалося, хоча за неофіційно показники розкриття доволі високі (близько 70% відсотків), однак орієнтація на них видається достатньо сумнівною.

Варто зважати й на той факт, що наше суспільство ще не готово до закріплення та санкціонованого використання методу гіпнорепродукції у слідчій діяльності. В цьому аспекті важливим є також проведення певної роз'яснювальної роботи для викорінення зі свідомості людей усталених міфів про явище гіпнозу.

В будь-якому разі потрібно спиратися на принцип добровільності, поважати право на свободу та особисту недоторканність особи. Всі сеанси мають проводитися досвідченими спеціалістами, які володіють достатнім рівнем теоретичних знань і практичних вмінь у сфері гіпнології й мають офіційний дозвіл на здійснення такої діяльності.

Переваги звернення до сеансів гіпнозу все ж таки існують. У певних випадках вони дозволяють отримати важливі для кримінального провадження відомості, пояснити певні неточності та розбіжності, дозволяють заповнити прогалини у свідченнях та відтворити у пам'яті особи важливі деталі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клевцов О. І. Мова жестів як нетрадиційне знання в розслідуванні злочинів. *Право України*. 1998. Вип. 4. С. 60–61.
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2005. 640 с.
3. Райков В. Л. Гіпнотичний стан свідомості як форма психічного відображення. *Психологічний журнал*. 1982. Вип. 4. С. 112–114.
4. Севастьянова А. Ю., Пшенічнова З. І. Проблеми використання доказів, отриманих нетрадиційними способами, у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 12. С. 311–315.
5. Павлова Н. В. Гіпноз як нетрадиційний метод отримання криміналістично-значущої інформації та правові аспекти його застосування. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019. С. 190–193.
6. Мєліхов І. Н. Прихований гіпноз: практич. посібник. Вінниця: Перемена, 2003. 376 с.
7. Головіна В. П. Гіпноз та можливості його застосування при проведенні допитів. *Юридична лінія: веб-сайт*. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=843. (дата звернення: 05.03.2024)
8. Кітаєв Н. Н. Гіпноз і злочини. Ірпінь: БДУЕП, 2006. 60 с.
9. Мельник О. В. Можливість використання гіпнозу під час кримінального провадження. *Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції*. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2014. С. 183–184.
10. Образцов В. А. Використання можливостей криміналістичної гіпнології під час підготовки допиту. *Миргород: Юрист*, 1999. 733 с.

11. Orne M. T. The use and misuse of hypnosis in court. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*: веб-сайт. URL: <https://www.yumpu.com/en/document/read/51734006/orne-mt-the-use-and-misuse-of-hypnosis-in-court-international->. (дата звернення 10.03.2024)
12. Принципи медичної етики, які стосуються ролі працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених чи затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження та покарання. Резолюція Генеральної асамблеї ООН 37/194: веб-сайт. URL: <http://surl.li/rovha>. (дата звернення: 13.03.2024)
13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 лист. 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 13.03.2024).
14. Про затвердження клінічних протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю «Психіатрія»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.02.2007 № 59.
15. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.04.2008 №199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text> (дата звернення: 13.03.2024).
16. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.03.2024).
17. Беляєва К. В. Нетрадиційні методи розслідування злочинів. Гіпноз. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Вип. 3. С. 142–147.
18. Ромців О. І. використання методу гіпнозу для подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичні науки*. 2020. Вип. 1. С. 217–222.
19. Мальцева О. С. Сугестія чи "слідчий гіпноз". *Слідчий*. 2006. Вип. 4. С. 31–32.